

УДК 343.98(477)(092)

Н. І. Клименко

**В. П. КОЛМАКОВ — ВИДАТНИЙ КРИМІНАЛІСТ,
ВІДОМИЙ ДОСЛІДНИК І ВИКЛАДАЧ**

Віктор Павлович Колмаков — відомий український правознавець, доктор юридичних наук, професор. Закінчив Ленінградський і Свердловський юридичні інститути і аспірантуру на кафедрі криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту.

З 1935 р. він — слідчий з особливо важливих справ Сибіру (Новосибірськ і Томськ), з 1942 р. — працівник органів військової юстиції діючої армії, а потім довгі роки плідно працює в Україні (старший науковий співробітник, директор Харківського НДІСЕ, декан юридичного факультету Одеського державного університету імені І. І. Мечнікова), член науково-консультаційних рад Верховної Ради УРСР, Прокуратури УРСР, органів внутрішніх справ держбезпеки республіки, відповідальний редактор міжвідомчого республіканського збірника «Криміналістика і судова експертиза». Його численні праці (їх більше 50) присвячені проблемі криміналістичної методики розслідування вбивств, профілактиці цих злочинів. З цією темою пов'язані захищені ним кандидатська і докторська дисертації [1; 2]. Сім робіт В. П. Колмакова, в яких розглядаються питання про роль речових доказів у розкритті злочинів, тактику їх вилучення і фіксації, видані за кордоном (РФ, ФРН, КНР) [3].

Проф. В. П. Колмаков (у співавторстві з Г. В. Варієш та ін.) опублікував ряд оглядів, присвячених новим методам, прийомам і засобам фіксації і дослідження речових доказів [4].

Роль і значення речових доказів при розслідуванні і розкритті злочинів взагалі, а особливо злочинів проти життя і здоров'я особи дуже великі. Цілий ряд кримінальних процесів, особливо у справах, заснованих на побічних доказах, показують, що по таких справах відсутні, як правило, свідки-очевидці і мовчить жертва злочину, і тільки повне ретельне вивчення речових доказів дає можливість з'ясувати подію злочину і його обставини (винність особи, мотиви, злочину та ін.). «Німі свідки» (речові докази) можуть зберігати таємницю злочину навіть протягом десятків років, якщо на них не було своєчасно звернено уваги.

Від повноти і своєчасності збирання речових доказів, вміння їх виявляти, фіксувати, вилучати та передавати для дослідження спеціалісту залежить успіх розслідування справи. Способам і методам виявлення, вилучення і дослідження речових доказів присвячені роботи відомих криміналістів (Бокаріуса, Ігнатовського, Косяростова та ін.), численні роботи криміналістів колишнього СРСР (Б. Н. Комаринця, В. С. Митричева, Б. І. Шевченка, С. Д. Кустановича, Г. Л. Грабовського, Є. І. Зуєва, О. І. Миронова, В. С. Сорокіна, М. О. Селіванова та інших).

Заслуга В. П. Колмакова в розробці проблеми про роль речових доказів при розслідуванні злочинів проти життя і здоров'я особи полягає в тому, що він

перший в криміналістиці поставив і вирішив питання про роль і значення дрібних речових доказів. До дрібних частин він відносив: частини, які мають як органічне (рослинні об'єкти: деревина, тютюн, частини злаків, трави, волокна, крихти хліба і т. ін.; тваринні: волосся, частини шерстяних тканин, дрібні частини шкіри, обломки кісток, пух і т. ін.), так і неорганічне (уламки скла, металу, частини землі, фарби і т.п.) походження.

Питання про роль і значення речових доказів при розслідуванні злочинів проти життя і здоров'я особи проф. В. П. Колмаков у своїх працях розглядає не у вузькому розумінні, а всебічно, в аспектах криміналістичної техніки, тактики і методики. Він досліджує їх в таких напрямках:

- 1) тактичні правила виявлення, збирання і техніки фіксації при слідчому огляді і проведенні інших слідчих дій;
- 2) можливість проведення їх попереднього дослідження;
- 3) правила підготовки (збору і вилучення) зразків для проведення експертного дослідження;
- 4) можливості експертного дослідження і наукові методи, які при цьому застосовуються;
- 5) використання результатів попередніх і експертних досліджень для розробки слідчих версій і подальшого розслідування справи.

У своїх працях, присвячених тактиці слідчого огляду та інших початкових слідчих дій [5], В. П. Колмаков указував, що розслідування і розкриття злочинів проти життя і здоров'я особи забезпечується, головним чином, умілим і повним всебічним виявленням, збиранням і дослідженням речових доказів. За самим характером злочинів способи, знаряддя, засоби спричинення смерті і приховування злочину лишають неминуче різноманітні сліди і інші речові докази, в тому числі і дрібні частини, які малопомітні і не привертають до себе уваги.

Не всі слідчі уважно ставляться до огляду місця події, не вживають необхідних заходів до виявлення речових доказів. Непоодинокі випадки, коли слідчі, при огляді місця події, забувають про можливість виявлення мікрооб'єктів на знаряддях злочину, різних предметах та одязі потерпілих і підозрюваних. Вчасно не вилучають ці предмети та одяг, не вживають заходів для їх вилучення, що призводить до втрати важливих речових доказів.

В окремих випадках слідчі знаходять речові докази, але описують їх в протоколі огляду місця події і трупа досить неповно, неуважно, не вказують їх конкретні ознаки і властивості, не направляють їх на експертне дослідження, так що виявлені речові докази фактично не використовуються в розслідуванні злочинів.

Окремі практичні працівники недооцінюють значення дрібних речових доказів, оскільки такі об'єкти мають, як правило, загальні ознаки, і неможливо встановити їх індивідуальну приналежність.

Проф. В. П. Колмаков вказував, що хоча дрібним речовим доказам властиві загальні (групові, родові, видові) ознаки, вони є такими ж повноцінними доказами, як і об'єкти індивідуальної ідентифікації.

Ретельне вивчення таких доказів дозволяє визначити їх значення для справи, вивчити їх стан, властивості і ознаки. Оскільки на місці злочину, виїмки чи обшуку неможливо достатньо детально оглянути, вивчити та оцінити речові докази, необхідно піддавати їх слідчому огляду і попереднім дослідженням у спокійній обстановці, в кабінеті слідчого із застосуванням науково-технічних засобів. Проведення таких досліджень, а в ряді випадків і з залученням спеціалістів, дозволяє більш глибоко вивчити стан, властивості та ідентифікаційні ознаки слідів і дрібних частин, всебічно їх оцінити, зрозуміти значення і місце, яке вони займають в системі доказів.

Вказуючи на криміналістичну ідентифікацію як метод дослідження речових доказів і спосіб доказування у кримінальному судочинстві, В. П. Колмаков ввів у криміналістику поняття «слідча форма ідентифікації», «ідентифікаційні слідчі дії», «опосередкована ідентифікація», що мають ціль здійснення безпосередньої ідентифікації речових доказів слідчим [6], а також проведення передідентифікаційних слідчих дій, спрямованих на збирання, попереднє дослідження речових доказів для наступного проведення ідентифікаційних експертиз.

До початкових ідентифікаційних слідчих дій він відносив пред'явлення трупа для упізнання, пред'явлення виявлених при трупі предметів одягу, взуття, туалетних речей, прикрас, особливих прикмет і т.п., а також слідчі дії, не передбачені КПК республік колишнього СРСР.

Діями, що близькі до ідентифікаційних, але не є такими і що переслідують мету групофікації, він називав аплікацію і реконструкцію обличчя за черепом, різні групофікаційні експертизи (визначення групи крові, волосся, приналежності кісток скелету людини та ін.).

Проф. Колмаков у ряді своїх праць вказував на необхідність розширення можливості ідентифікації особи, в тому числі вбитого, шляхом ретельного вивчення відображення його соціальних і фізичних властивостей.

Слідчі повинні чітко знати можливості різних видів експертиз при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи (судовомедичних, криміналістичних, пожежотехнічних, хімічних, біологічних та ін.), вміти готувати зразки (проби), необхідні для дослідження, знати їх кількість, умови відбору, зберігання і передачі експертам.

Дрібні частини — речові докази, — вказував В. П. Колмаков, особливо ті, що відділились від великих предметів (тіла, одягу та ін. об'єктів), можуть слугувати об'єктами для встановлення індивідуальної totoжності, наприклад за допомогою ідентифікації цілого за його частинами. Дрібні частини повинні також піддаватися експертному дослідженню з метою встановлення групової приналежності. В. П. Колмаков показав, що експерту в даному випадку слід формулювати свій висновок про однорідність чи неоднорідність за загальними ознаками (а не про «схожість» чи «групову totoжність», групову приналежність) і т.п. Пізніше, після наукової конференції КНПСЕ і ХНПСЕ про групову приналежність (1958), ця пропозиція була втілена в експертну практику.

З метою повноти дослідження та обґрунтованості висновків проф. В. П. Колмаков запропонував розмежувати компетенцію різних видів експертизи речо-

вих доказів для встановлення їх групової приналежності згідно з такою класифікацією:

- дрібні об'єкти, що походять від тіла людини, цілком віднести до судово-медичної експертизи;
- об'єкти тваринного походження — судововетеринарної експертизи;
- об'єкти неорганічного походження — судовотехнічної експертизи;
- об'єкти рослинного походження — судовоботанічної експертизи;
- до компетенції криміналістичної експертизи віднести дослідження з метою ідентифікації цілого за частинами в тих випадках, коли дрібні об'єкти мають загальну лінію розділу.

Він указував на доцільність в усіх криміналістичних установах МЮ колишніх союзних республік до числа штатних експертів ввести таких спеціалістів, як біологи, хіміки, а також позаштатних експертів — спеціалістів у різних галузях знань (ветеринарів, металургів, текстильників та ін.), що дозволить в цих експертних установах проводити комплексне дослідження різноманітних об'єктів.

В. П. Колмаков відзначав необхідність забезпечення всіх експертних установ сучасним науковим обладнанням для можливості більш глибоких досліджень дрібних речових доказів, а саме застосування спектрального емісійного аналізу, полярографії, електронної мікроскопії, поляризаційної мікроскопії, ультрамікроскопії, радіоактивних ізотопів та ін., розробки високочутливих до малих кількостей речовин методів дослідження і напрямку їх дробної диференційності, визначення допустимої мінімальної ваги, за якою визначається їх однорідність.

Він указував на необхідність пошуку шляхів вирішення індивідуальної ідентифікації дрібних частин з метою майбутнього розвитку дослідження речових доказів.

В. П. Колмаков показав значення попередніх і експертних досліджень зібраних доказів для побудови і перевірки можливих версій, що є важливою вимогою методики розслідування злочинів проти життя [8].

Щоб успішно будувати і своєчасно перевіряти заплановані слідчі версії, необхідно, вказував В. П. Колмаков, передбачити доцільне застосування науково-технічних засобів; різних видів експертиз, заходів і засобів оперативно-розшукових органів (даних кримінальної реєстрації і карток розшукового апарату та ін.).

В останні роки в нашій країні та за кордоном спостерігається розширення можливостей дослідження речових доказів, які полягають у втіленні нових методів аналізу, збільшення кола об'єктів, досліджуваних цими методами, кількості виявлених ознак і кола вирішуваних питань, створення теоретичних основ криміналістичної мікрології [9].

Розширені можливості ідентифікації особи за відображенням мікрорельєфу окремих частин тіла: губ (японські криміналісти), вух (німецькі криміналісти), а також волосся, голосу, розроблена методика визначення статевої приналежності крові — ДНК (польські криміналісти та співробітники криміналістичного центру МВС); удосконалена методика визначення дистанції пострілу,

збільшені можливості дослідження волокон скла, лакофарбових покриттів, тютюну та продуктів його згорання (попілу), паливно-мастильних матеріалів шляхом застосування методів спектрального аналізу та газової хроматографії.

Тенденція невідпинного розвитку техніки дослідження речових доказів, підвищення їх ролі в розкритті і розслідуванні злочинів була прогнозована в працях В. П. Колмакова.

1. Методика расследования убийств с расчленением трупа. — Харьков, 1941. — С. 312.
2. Криминалистические методы расследования и предупреждения преступлений против жизни: В 2 т. — Харьков, 1962. — 810 с.
3. Расследование убийств. Криминалистика. — Пекин: Изд. НИИСЭ МЮ КНР, 1956. — На китайском языке.
Новые приёмы выявления и закрепления следов папиллярных узоров // Сборник большого скачка. — Шанхай, 1958.
Избранные лекции по криминалистике. Т. 1. — Шанхай, 1958. — На китайском языке.
Избранные лекции по криминалистике. Т. 2. — Шанхай, 1959. — На китайском языке.
Исследование вещественных доказательств по делам о преступлении против жизни // Проблемы криминалистики. — Варшава, 1960. — № 23. — На польском языке.
Криминалистическая экспертиза в КНР // Проблемы криминалистики. — Варшава, 1961. — № 30. — На польском языке.
Обыск и выемка. Гл. X. Криминалистика: Пер. с рус. яз. — Берлин, 1961.
4. Обзор работ по криминалистике и судебной экспертизе, напечатанных // Проблемы криминалистики ПНР. Криминалистика и судебная экспертиза. — 1972. — Вып. 9.
5. Расследование убийств: Лекции для студентов ВЮЗИ. — М., 1958.
Особенности осмотра места происшествия по делам об убийствах с последующим убийством убийцы // Проблемы криминалистики. — М., 1974.
Способы собирания и закрепления судебных доказательств // Социалистическая законность. — 1955. — № 4.
Следователь должен быть сообразительным, внимательным, наблюдательным // Революционное право. — 1974. — № 7.
Неотложные следственные действия при расследовании разбоев // Криминалистика и судебная экспертиза. — Харьков, 1950. — Вып. 3.
Повышать мастерство советского следователя // Социалистическая законность. — 1954. — № 10.
Способы собирания и закрепления судебных доказательств // Социалистическая законность. — 1955. — № 4.
За единство развития криминалистической техники и методики расследования преступлений // Социалистическая законность. — 1948. — № 7.
Осмотр места происшествия по делам о преступлениях против жизни // Социалистическая законность. — 1957. — № 6.

- Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента. — Харьков, 1956.
- Первоначальные следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия при расследовании преступлений против жизни // Материалы научных заседаний за 1956. — Харьков, 1957.
6. Вдосконалювати тактику проведення ідентифікаційних дій // Радянське право. — 1968. — № 10.
- Сущность и задачи идентификации личности в советской криминалистике // Учёные записки ХЮИ. — Харьков, 1955. — Вып. 6.
- Приёмы использования мелких предметов вещественных доказательств для установления личности по делам о преступлениях против жизни // Учёные записки ХЮИ. — Харьков, 1957. — Вып. 9.
7. Криминалистическая идентификация сложных (составных) объектов // Рефераты докладов 2-й научной конференции Ташкентского НИИСЭ. — Ташкент, 1961.
- Разграничение объектов криминалистической и идентификационной трассологии по делам о преступлениях против жизни // Рефераты научной конференции. — Тбилиси, 1962
- К вопросу о судебно-медицинской трассологии // Судебно-медицинская экспертиза. — М., 1962. — № 2.
- Усилить прокурорский надзор за назначением судебной экспертизы на предварительном следствии // Социалистическая законность. — 1964. — № 1.
- Трассологическая идентификация в криминалистической и судебно-медицинской экспертизе // Материалы научных заседаний ХНМО (1961–1962). — Киев, 1965.
- Улучшить деятельность учреждений судебной экспертизы // Социалистическая законность. — 1966. — № 6.
- Некоторые вопросы судебной экспертизы вещественных доказательств по делам о преступлениях против жизни // Криминалистика и судебная экспертиза. — Киев, 1957.
8. Особенности построения и проверки версий по делам о преступлениях против жизни // Материалы 3-го Всесоюзного совещания судебно-медицинских экспертов и 3-й Всесоюзной конференции научного общества судебных медиков и криминалистов, Рига, 1–6 июля 1957.
- Недоліки розслідування злочинів проти життя // Радянське право. — Киев, 1964. — № 3. — С. 75–79.
- Следственный осмотр. — М.: Юрид. лит., 1969.
- Идентификационные действия следователя. — М., 1977.

Зазначені праці проф. В. П. Колмакова служать важливим теоретичним підґрунтям для подальших наукових досліджень з проблем теорії і методології криміналістики, криміналістичної техніки, тактики, методики розслідування та експертології.

Література

1. Ароцкер Л. Е. Развитие проблемы криминалистики в научных работах директора Института судебной экспертизы, доктора юридических наук В. П. Колмакова (к 50-летию со дня рождения) // *Материалы научных заседаний ХИМО (1-е и 2-е полугодие 1963 г.)*. — К., 1966.
2. Віктор Павлович Колмаков // *Радянське право*. — 1973. — № 5.
3. Колмаков В. П. // *Советские криминалисты: Библиогр. справ.* — П. Повгород, 1991.
4. Клименко П. І. Роль і значення дрібних речових доказів при розслідуванні злочинів проти життя в працях В. П. Колмакова // *Актуальні проблеми держави і права*. — О., 2003. — Вип. 21.

УДК 351.713:343.982.32

Є. В. Додін

**ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В.П. КОЛМАКОВА ПРО РОЛЬ
І ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ
В РЕАЛІЗАЦІЇ МИТНОЇ СПРАВИ**

Митна справа в Україні, як випливає із змісту ст. 3 МКУ, є багатоплановою діяльністю уповноважених органів держави по забезпеченню і реалізації встановленого порядку переміщення товарів, особистої поклажі і багажу через митний кордон України. Серцевиною цієї діяльності є процедури митного контролю і оформлення, боротьба з контрабандою і порушеннями митних правил. Від організації і якості митного контролю в кінцевому підсумку залежить оцінка ефективності роботи органів, на які покладені обов'язки по реалізації завдань митної політики нашої країни. Ця діяльність здійснюється Держмитслужбою, Державною прикордонною адміністрацією, уповноваженими інспекціями (екологічною, санітарною, ветеринарною і іншими) і деякими іншими прямо або побічно уповноваженими суб'єктами. На жаль, в митному законодавстві і правовій для митниці літературі поняття митного контролю розкривається з позиції адміністративно-правової науки.

Так, у п. 15 ст. 1 МКУ указується: митний контроль — сукупність заходів, здійснюваних митними органами в межах своєї компетенції в цілях забезпечення, дотримання норм чинного Кодексу, законів і інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку, що практично відтворює думку адміністративістів (С. В. Ківалова, А. Альохина, А. П. Кармоліцького, Ю. М. Козлова і ін.). Так, наприклад, Б. М. Лазарев пише, що контроль має своїм призначенням перевірити стан і діяльність підконтрольних об'єктів і з погляду її законності, і з погляду доцільності, при цьому перевіряється і дотримання відповідних правил. І це не випадково, оскільки правова для митниці наука, і як наслідок митне законодавство, зародилася в надрах адміністративно-правової науки і адміністративного законодавства, що виразилося в регламентації, вивченні формальних (зовнішніх) ознак митного контролю без урахування його внутрішньої суті. Інакше кажучи, зміст механізму цього виду митної діяльності може бути розкрито, спираючись на сучасні досягнення теорії пізнання [1, 70].